

הפסקת זיהום הנחלים משפכים וקולחים - דיון בשדולת המים והנחלים - יוני 2022 **עמדת "החברה להגנת הטבע" ו"צול"**

הנחלים הם עורק חיים חיוני במרחב הטבעי והעירוני ובעלי מערכות אקולוגיות ייחודיות - מגוון צומח מימי ובעלי חיים ייחודיים התלויים באיכות המים. עד לפני שנים לא רבות, היו הנחלים ערוצי מים צלולים שבהם בית גידול יציב ומקום של פנאי ונופש לאדם. ברחבי הארץ כ-800 נחלים ויובלים, במרחק נגיעה כמעט מכל אזור בישראל. במקום לנסוע לצפון הרחוק כדי ליהנות מטבילה קרירה בנחלים, דמיינו שהיינו יכולים לקפוץ לנחל במרכז הארץ, להתרענן, לשוט או לשחות. לצערנו, איכות המים בנחלי החוף נמצאת תחת איום בלתי פוסק, וטבילה בהם גובלת בסכנה בריאותית חמורה. הזיהום מחלחל למי התהום וזורם אל הים וגורם לפגיעה ברצועת החוף, סגירת חופים וזיהום המערכת האקולוגית הימית. בכל שנה חלק מהחופים נסגרים למשך חודשים, כתוצאה מהזרמת זיהום ישירה ומכוונת (בהיתר) ולעיתים בעקבות תקלות. אחדים נשארים סגורים גם אחרי תחילת עונת הרחצה.

תקלות במערכות הולכת השפכים

בשנים האחרונות התרבו התקלות במערכות הולכת השפכים ובצנרת ההולכה של מערכות הביוב, וכתוצאה מכך שפכים רבים הגיעו לנחלים המשמשים פתרון קצה לכל תקלה. **מספר התקלות שדווחו למוקד הסביבה של המשרד להגנת הסביבה עלה מ-926 תקלות בשנת 2016 ל-1,413 בשנת 2020.** ההערכה היא שאחוז התקלות בפועל גדול בעשרות אחוזים.

אין לנו זכות לאפשר לתקלות אלו לקרות, **מערכות הולכת השפכים והביוב אמורות לספק לנו "אפס תקלות"**. אולם, אי פיקוח ואכיפה על צנרת ההולכה הוביל לכך שהצנרות מצויות במצב רעוע ומיושן. המערכות אינן אטומות ודולפות, ואירוע קריסה ופיצוץ בצנרת אינו נדיר. מול אלפי התקלות, כמות האכיפה היא מזערית וחסרת כל השפעה ואינה מונעת או מרתיעה את האחראים לתשתיות אלו לתקנם או לשדרגם.

גורמי הפיקוח והאכיפה האחראים, שהינם המשרד להגנת הסביבה ורשות המים כושלים בפועל באופן מוחלט במימוש סמכותם על פי חוק. למרות שזיהום הנחלים ללא היתר מהווה עבירה פלילית, לפי דוח מבקר המדינה שפורסם בחודש מאי 2019, אחד הכשלים הבולטים בפעילות האכיפה של המשרד להגנת הסביבה הוא מיעוט האכיפה הפלילית והסתפקות בהסדרת המפגע ובאכיפה מינהלית מוגבלת. הסיכוי שגורם מזהם ייענש בחומרה הוא נמוך ובפועל עובר מסר שלילי לפיו גם אם המזהם יאותר, ככל הנראה לא יקרה לו כלום. מזהמים רבים יעדיפו את חלופת התקלה אל מול החלופה לתיקונה שתדרוש מהם השקעה כלכלית רבה, בידיעה שישנה סבירות נמוכה שיאלצו לשלם מחיר כלכלי או פלילי.

הזרמות עודפי קולחים לנחלים בהיתר המדינה

כיום זורמים בנחלים כ-70 מלמ"ק קולחים מדי שנה, ברובם לנחלי החוף. כמות שוות ערך לצריכת המים החודשית הביתית. כתוצאה מכך 12 מתוך 18 נחלי החוף העיקריים, שבחלקם נמצאים בהליכי שיקום, סובלים מהזרמה כרונית של קולחים. ההזרמה גורמת לפגיעה חמורה במאמצי השיקום, בתפקוד המערכת האקולוגית ובפגיעה במגוון המינים התלויים באיכות המים. הקולחים משנים את הרכב המים, גורמים לעודף בחומרי הזנה (נוטריינטים) למחסור בחמצן ולהגברת תהליכי ההעתרה. בנוסף הקולחים מכילים מתכות, שמנים, שאריות של תרופות וחומרי הדברה, אשר גורמים לפגיעה דרמטית באיכות המים ובאופן ישיר בצומח ובחי בנחלים. ההזרמות מסכנות את בריאות הציבור, מזהמות את משאב המים, פוגעות באתרי הפנאי והנופש וגורמות לסגירת חופי רחצה. הצפי העתידי של הקולחים בישראל עומד על כ-1.5 מיליארד קוב עד לשנת 2050 אשר עלול לייצר גידול אדיר בעודפי הקולחים. ללא תכנית אסטרטגית ברורה הם ימשיכו לזרום אל הנחלים.

אפשר וצריך לצמצם את עודפי הקולחים המגיעים לנחלים. עודפי הקולחים נוצרים כתוצאה משלוש סיבות עיקריות: רמת איכות קולחים נמוכה המונעת את השימוש לצרכי חקלאות ותעשייה, והם מוזרמים לנחלים כפתרון קצה; מחסור משמעותי בנפחי איגום לעודפי הקולחים ומחסור בתשתית הובלה לשטחי החקלאות. שלישית, ברוב חלקי הארץ, אין הפרדה מספקת

בין מערכת הניקוז למערכת הביוב כך שנגר עילי חודר לקווי הביוב, ומעלה את הספיקה המגיעה במט"ש המזרים ביוב גולמי לנחלים, כדי למנוע את קריסת תהליך הטיפול בקולחים – זאת לעיתים עם קבלת היתר הזרמה בדיעבד.

לאור כל זאת, החברה להגנת הטבע ועמותת צלול פונות אל שדולת המים והנחלים בבקשה לקרוא לממשלה לקדם את הצעת חוק המים (תיקון – מניעת זיהום מקור מים), התשפ"ב–2022 (להלן: "הצעת החוק"). שמטרתה לחולל שינוי דרמטי ביחסו אל הנחלים באמצעות צמצום משמעותי של אפשרות הפגיעה באיכות המים במספר דרכים:

1. חיזוק האכיפה כנגד גורמים מזהמים באמצעות קביעת מנגנון אכיפה מנהלי בנוסף להליך הפלילי - מתן סמכות לרשויות האכיפה להטיל עיצומים כספיים בסך של מאות אלפי שקלים על מזהמים ללא היתר. העיצומים יאפשרו לרשויות האכיפה להטיל ענישה כלכלית כבדה היוצרת הרתעה.
2. יישום עקרון המזהם משלם וקביעת היטלים על הזרמת מזהמים לנחלים -כפי שמוטל על מזהמים המזרימים לים. כיום הזרמת מזהמים לנחלים הינה "בחינם", ואין עליה כל היטל או אגרה, זאת בניגוד לעקרון הבינלאומי שאומץ בישראל "המזהם משלם" ובניגוד להיטלים על זיהומים בחוקי סביבה אחרים, כגון חוק מניעת זיהום הים ממקורות יבשתיים. היטל כלכלי יתמרץ את המזהמים להקטין את הזיהום ויהווה מקור כספי לשיקום הזיהום ו/או שדרוג תשתיות מערכות הביוב והמט"שים.
3. הקמת ועדה סטטוטורית למתן צווי הרשאה להזרמה לנחלים. על פי הצעת החוק הוועדה תהיה מורכבת, בין השאר, מנציגי ממשלה, ותדון בבקשות על פי קריטריונים מוגדרים שייקבעו בתקנות, בשקיפות ובאופן שימנע ויצמצם ככל הניתן את היקף הזיהום ומשכו.

שילוב עיקרי הצעת החוק מתמרצת שינוי התנהגותי של מזהמים כתוצאה מתקלות במערכת הביוב וההובלה וכן של הזרמת קולחים לנחלים. ההיטל הכלכלי והאכיפה המנהלית יובילו לעידוד וקידום פתרונות שאינם הזרמה לנחלים כגון, קידום תכניות לאגירת קולחים והגדלת נפחי האגיוס; בניית צנרת הולכה מתאימה ואיכותית שתעביר את הקולחים לאזורי צריכה וניצולם (בעיקר לאזור חקלאי) ושדרוג המט"שים וצנרות ההובלה של מערכות הביוב. עוד מוצע:

4. הקמת יחידה ארצית להגנה על המים והנחלים, בדומה ליחידה הארצית להגנת הסביבה הימית. היחידה הארצית תרכז את כל הטיפול בנושא הנחלים ותפקח על מזרימי השפכים והקולחים – תאכוף את החוק על המזהמים, תאכוף את תקנות צנרת, חוקי הניקיון, תקנות המדגה ותקדם תוכניות לשיקום נחלים. עד להקמת היחידה, יש לפעול לתוספת מיידית של פקחי נחלים הכפופים ישירות לאגף מים ונחלים ולא למחוזות, כפי שהדבר קורה כיום.
5. תקנות בריאות העם (תקני מי קולחים וכללים לטיהור שפכים) – תקנות ענבר - אושרו בוועדת הפנים והגנת הסביבה ב-2011, וקבעו שעד שנת 2015 כל הקולחים יטופלו לרמת טיפול שלישונית ואף למעלה מכך. כיום, רק כמחצית מהמכונים מטפלים בשפכים לרמה שלישונית. כדי לעמוד ביעד הטיפול השלישוני יש לשנות את תקנות מי הקולחים כך שיורו על סגירת ועדת החרגים, שמאפשרת למט"שים לחמוק מהשדרוג, ולקבוע יעד חדש שלאחריו יאכף החוק על סרבני השדרוג.

המדינה לאורך עשרות שנים כשלה בשמירה על נחלי ישראל, משאבי ציבורי יקר ערך, ובכך הפרה את חובת הנאמנות שלה כלפי הציבור. שמירה על איכות מי הנחלים מהווה בסיס לביטחון המים של ישראל. מים חיוניים לקיום האדם, החקלאות והטבע ומערכת נחלים בריאה מבטיחה זרימת מים גם בתקופות בצורת וחוסר יציבות אקלימי והיא חיונית לצמצום הצפות ולשמירה על בריאות מקורות המים הטבעיים.

קידום הצעת החוק, הקמת יחידה ארצית להגנה על המים והנחלים ושינוי תקנות מי הקולחים הינם צעדים הכרחיים לשיקום הנחלים בישראל לטובת הטבע, לטובת הציבור ולמען הדורות הבאים.